

Проблемним є також питання про віднесення до складу прислівників безприйменникових форм орудного відмінка однини іменників: зімном, літом, весном, ранком та ін.

Переконливі аргументи наводить В.І.Добос у праці "Синтаксис українських південнокарпатських говорів", кваліфікуючи ці форми не як прислівники часу, а іменники, які в орудному відмінку виражають обставинно-часові відношення, проте "проявляють сильну тенденцію до атвербіалізації".⁹

Одна з причин віднесення до розряду прислівників цих іменникових форм, на нашу думку, криється саме в лексичному значенні іменників. Поняття "ранок", "літо", "зима" тощо виразно виявляють часове значення.

Правда, ці проблеми до цього часу ставились і розв'язувалися переважно на базі літературної мови. Значно більше труднощів виникає, якщо брати до уваги факти живорозмовної української мови, тобто територіальних діалектів. Одна з проблем - відтворення на письмі (написання разом чи окремо?). Наприклад: на зонт, на філі, на скул і т.д.

Діалектні прислівники, як і інші лексеми, є невичерпним джерелом поповнення і збагачення лексичного фонду сучасної української літературної мови. Оригінальність, фонетична, семантична та синтаксична самобутність багатьох із них відбиває не тільки особливості відповідних говірок чи говорів, але й історію носія конкретного діалекту.

Історія розвитку прислівників живорозмовної мови - одна з найменш вивчених галузей української діалектології та історичної граматики. Незважаючи на те, що на сьогодні відома чимала кількість монографій, статей, присвячених огляду рис українських діалектів узагалі та південно-західних зокрема, серед них поки що немає повного, всебічного дослідження прислівників у діалектах української мови. Не становить винятку в цьому відношенні і південно-західні говори, зокрема закарпатські, хоча прислівникові слововорони їх не залишилися поза увагою науковців.

Першою граматикою на Західній Україні була "Грамматика языка славяно-русского" І.Могильницького (1823), де автор, продовжуючи традиції М.Смотрицького та М.Ломоносова, виділяє п'ять морфологічно-обставинних груп прислівників: часу, місця, способу, числівникові та питальні.¹⁰

Граматики І.Вепилевича (1845) та Я.Головацького (1842) відбивають значний вплив російських граматик М.І.Греча та О.Х.Востокова. Я.Головацький торкнувся питання походження прислівників, виділивши такі групи: відіменникові, відприкметникові, відієслівні, відчислівникові. Автор порушив проблему, яка ще й сьогодні вирішується неоднозначно, а саме: куди відносити слова мало, багато, скільки і под. Я.Головацький уважає, що вони "до нарзичі числитися можуть", "суть по виду нарзичі".¹¹

Велику цінність становить перша граматика, створена на Закарпатті, - "Грамматика слов'яно-руська" М.Лучкая (1830). Тут автор виділяє такі перинні (відзайменникові) прислівники: адіе, одне, туне, еле, еда, еще; адвербіалізовані слововорони родового, західного, орудного та місцевого відмінків із прийменниками та без них: долу, вчера, днем, ночію, долъ, горъ, противу, между, взимъ, внощи, внѣ, єдинцем, вторицею, множицею, потом та ін.¹²

Грамматика М.Лучкая містить цінні тексти народної мови, багатої на різноманітні й цікаві прислівники. Свого часу не випадково М.Лучкая було названо "першим руським діалектологом".¹³

Значний вклад у вивчення південно-західних українських говорів вніс І.Верхратський. Добре відомі такі його праці, як "Про говор долівський", "Говір батків", "Про говор галицьких лемків". Однак тут про прислівники говориться небагато: наділено деякі їх групи за походженням, а вміщені оригінальні тексти дають змогу простежити фонетичні, морфологічні та синтаксичні особливості окремих прислівників як фактів живорозмовної мови.

Неопініним джерелом для діалектологічних досліджень є праці І.Панкевича, передусім об'ємиста книга "Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей", де на підставі надійних відомостей розв'язується питання поділу карпатських говорів, їх меж, подається якісні записи народної мови.

Із пізніших досліджень, у яких так чи інакше зачеплено проблеми прислівників в українській мові, варто мати на увазі передусім праці В.В.Німчука,¹⁴ М.В.Леонова,¹⁵ Д.О.Гумелько,¹⁶ П.М.Лизанія,¹⁷ І.Д.Пагірі.¹⁸

Специфічні властивості прислівників, їх морфологічна розгалуженість породжують немало проблем, для розв'язання яких необхідно брати на озброєння структурно-системний підхід, враховувати синтаксичні умови вживання прислівників, співжиття та співдіяння цих умов і в окремій говірці, і в говорах.

П р и м і т к и: 1. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови. - Ужгород, 1960. - С.372. 2. Чапля І.К. Прислівники в українській мові. - Харків, 1960. - С.9. 3. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст. - К., 1958. - С.233. 4. Там же. - С.253. 5. Бевзенко С.П. Цит. праця. - С.386. 6. Чапля І.К. Цит. праця. - С.78. 7. Жоготобко М.А., Волох О.Т. та ін. Історична граматики української мови. - К.: Вища школа, 1980. - С.240. 8. Довга Т.М. Алтербіалізація в сучасній українській літературній мові: Автореферат дис. ... канд. філол. наук. - Ужгород, 1974. - С.14. 9. Добос В.І. Синтаксис українських південнокарпатських говорів. - Ужгород, 1974. - С.100. 10. Див.: Возняк М. Галицькі граматики української мови першої половини XIX ст. - Львів, 1941. - С.44-45. 11. Грамматика русского языка / Составлена Яковом Головацким. - Львів, 1849. - С.240. 12. Лучкай М. Грамматика слов'янсько-руська. - К.: Наук. думка, 1989. - С.137. 13. Подорогов В.А. Михайл Лучкай и его "Grammatica slavuthena". - Ужгород, 1930. - С.9. 14. Ничук В.В. Із словотвору прислівників говірок району верхньої течії річки Боржави (прислівники займенникового походження) // Наукові записки УжДУ. - Т.35. - 1958. - С.42-55; Його ж. Із словотвору прислівників (прислівники числівникового походження) в говірках верхньої течії річки Боржави // Доповіді та повідомлення. - Ужгород, 1958. - С.56-58; Його ж. Словотвір прислівників прикметникового походження в закарпатських говірках // Територіальні діалекти і власні назви. - К., 1965; Його ж. Українські прислівники двічі, тричі // Праці XII Республіканської діалектологічної наради. - К., 1970; Його ж. Словотвір прислівників іменникового (без прийменників) походження в закарпатських говірках // Праці XII Республіканської діалектологічної наради. - К.: Наук. думка, 1974. - С.263-273. 15. Девон М.В. Прислівники в сучасних українських мовах. - Кн.2. - Львів, 1964. 16. Гумецька Л.Л. Словотвір прислівників української актової мови XIV-XV ст. // Питання слов'янського мовознавства. - Кн.5. - Львів, 1958. 17. Лизанець П.М. Із словотвору повірок Закарпатського району (прислівник) // Доповіді та повідомлення в говірках північно-західної Мукачівщини // Доповіді та повідомлення. - Ужгород, 1958.

М.М. БУБЯК, аспірантка УжДУ

НАЗВИ ТРАДИЦІЙНИХ СТРАВ У ГОВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Говори українських Карпат - від ріки Стрива до Білої Тиси і Серету - мають багато спільного. Водночас значна відмінність спостерігається в позначенні реалій (наслідок неоднаковості життєвих умов і специфічності традиційного етнографічного оточення).

У традиційній кухні звертають на себе увагу групи слів на позначення різновидів хліба, інших виробів із тіста, виробів із картоплі, молочних продуктів і продуктів, отримуваних після забою свині, шмук, овочевих страв. За призначенням це і буденна, і обрядова, і святкова їжа.

На всій досліджуваній території найбільшу лексичну групу складають назви, пов'язані з виробами з борошна. Сучасність майже втратила з ужитку різні види хліба. Тепер увесь хліб розрізняють за назвами: білий, сірий, чорний, булка, батон, рогалік та ін. Колись найпоширенішим був житній хліб. Особливі його назви: житник (Лазіщина); жалованник "бісний житній хліб, який їли у піст" (Колочава); ком'яч'як, ком'ячний хліб "черствий, грубого помолу житній хліб" (півд.-сх. Львівщина). Із пшениці, змеленої "на раз", отримували разовий хліб (чорний). Петльований, пікльований хліб випікався з мук, яку брали із серцевини зерна (лише з такої мукі пекли паску).

У гірських віддалених селах значне поширення мав хліб із вівса, ячменю: вівсовий хліп, вівсяник, ячмінний хліп. Традиційно ошинок також випікався з вівса. Ще недавно широко вживали хліб із домішкою вареної картоплі. Такий хліб добре наростає і довго не черствіє: р'їбаник, бул'б'яник.

Деякі разів на тижень варили замішки або каші, які не вимагали багато часу на приготування і були досить поживними. Страва з повареної пшениці, до якої додається цукор, мед або горіхи, відома з назвами: кут'я, пшениця, з'бавка. Назва кут'я вживається лише для позначення обрядової страви на Святий Ветір. Каша того ж самого способу приготування, але обдуженого призначення, майже скрізь в українських Карпатах називається пшениця. Назва кут'я у передгір'ях і в низинних говорах Закарпаття не побутовує. Кашу із зерен пшениці готували на поминки, заправляли її медом, подавали мак. Відомі назви такої каші: кут'я, з'бавка, коліво. На Бойківщині їли покуску ("ошибка хліба, зверху поукрена або помазана медом"). Відома назва киселиця "страва з